

Krystyna S. Moisan

Beata Szafraniec

MARYJA ORĘDOWNICZKA WIERNYCH

Matka Boska w płaszczu opiekuńczym
Matka Boska Różańcowa
Matka Boska Szkaplerzna
Matka Boska Pocieszenia
Matka Boska Łaskawa

Warszawa 1987

Krystyna S. Moisan

4. Matka Boska Pocieszenia

Podobnie jak przedstawienia maryjne o tematyce różańcowej i szkaplerznej były związane z działalnością konkretnych zakonów i bractw, również wizerunki Matki Boskiej Pocieszenia tzw. paskowej, łączące się z duchowością zakonu augustiańskiego w szczególny sposób były zespolone z Arcybractwem Paskowym Matki Boskiej Pocieszenia. Do rozwoju nabożeństwa Matki Boskiej Pocieszenia w Polsce przyczynili się głównie OO. Augustianie Eremici — zakon założony w roku 1256 we Włoszech przez papieża Aleksandra IV¹. Do Polski eremici przybyli z Niemiec już w XIII wieku rozwijając swą działalność na terenie Pomorza². Po roku 1342 król Kazimierz Wielki sprowadził zakonników z Czech do Krakowa, osadzając ich przy kościele św. Katarzyny³. Niebawem założono tam przy kaplicy św. Doroty bractwo paska św. Augustyna i św. Moniki. Zgodnie z dekretem papieża Grzegorza XIII, prowincjał zakonu augustianów, ks. Jakub Mójski zreformował w 1604 roku już istniejące bractwo⁴. Wedle ustawy Stolicy Apostolskiej dwa, dotychczas odrębnie istniejące bractwa — świętego paska i pocieszenia N.M.P., zostały połączone w jedno⁵. Arcybractwo Matki Boskiej Pocieszenia, złączone z dzia-

¹ E. Sokołowski, *Augustianie — Eremici, 1. Geneza i dzieje*, w: *Encyklopedia Katolicka*, pod red. F. Gryglewicza, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, t. 1, Lublin 1973, szp. 1073 nn.

² J. Kowalczyk, *Augustianie — Eremici, 3. W Polsce*, w: *Encyklopedia Katolicka*, pod red. F. Gryglewicza, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, t. 1, Lublin 1973, szp. 1076; — G. Uth, *Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930, s. 45 nn.

³ Ibidem, s. 63 n. Podobnie jak książę Ziemowit Mazowiecki, również Kazimierz Wielki zetknął się z augustianami na dworze cesarskim Karola IV, na którym to zakonnicy pełnili rolę kaznodziei i spowiedników. Po fundacji kościoła p.w. św. Katarzyny i św. Małgorzaty, w roku 1342 do Krakowa przybył pierwszy augustianin Simon Sporer z klasztoru Domażlice z Czech.

⁴ X. S. Ch., *Bractwo*, w: *Encyklopedia Kościelna podług Teologicznej Encyklopedji Wettera i Weltego* pod red. M. Nowodworskiego, t. 2, Warszawa 1873, s. 568.

⁵ J. Kowalczyk, *Augustianie — Eremici, 5. Trzeci zakon św. Augustyna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, pod red. F. Gryglewicza, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, Lublin 1973, szp. 1079; — A. Sage, *La doctrine et le culte de Marie dans la famille augustiniennne*, w: *Maria, Etudes sur la Sainte Vierge*, pod red. H. de Manoir, t. 2, Paris 1952, s. 706 n. Według francuskiego historyka założone w 1446 roku bractwo paskowe zostało zespolone z założonym w 1495 roku bractwem Matki Boskiej Pocieszenia dopiero w 1622 roku. O zjednoczeniu obu bractw przez papieża Grzegorza XIII wspominają natomiast autorzy z XVIII wieku: A. Kluziewicz, *Moc nierozzerwalna siedmiu zbawienych*

łałością augustianów eremitów, zakonu pod względem liczebności raczej drugorzędnej⁶, rozprzestrzeniło się na terenie Rzeczypospolitej w stopniu nierównomiernie mniejszym niż pozostałe bractwa. Nigdy nie osiągnęło ono rozmiarów innych pobożnych stowarzyszeń jak np.: bractwa różańcowego czy szkaplerza świętego, rozwijanych przez majątne i posiadające liczne klasztory, zakony dominikanów, karmelitów bosych i trzewickowych. Tym też najprawdopodobniej należy tłumaczyć uderzająco małą liczbę przedstawień zachowanych do naszych czasów.

Jednakże o działalności bractwa oprócz nielicznych przekazów ikonograficznych świadczą również pochodzące z pierwszej i drugiej połowy XVIII wieku dwa zbiory nauk i ustaw brackich: *Moc nierozzerwalna siedmiu zbawionych więzów w pasku rzemiennym przenajsświętszej Maryey pocieszenia* zawarta autorstwa Anastazego Kluziewicza⁷ oraz *Źródło łask nieprzebrane odpustów od Świętej Stolicy Apostolskiej nadanych Arcybractwu Pocieszenia* księdza Piotra Geszki⁸. Jest rzeczą zmienną, że w żadnym z wyżej cytowanych dzieł nie spotykamy wzmianki na temat wyglądu brackiego ołtarza bądź zalecanego wzorca ikonograficznego dla zdobiącego go obrazu⁹. Brak jest też w obu ksiązkach rycin mogących służyć za ewentualny prototyp przedstawień. Zapewne dla potrzeb bractwa przystosowywano w kościołach kaplicę lub jeden z ołtarzy bocznych, a rolę brackiego obrazu pełnił inny wizerunek maryjny.

Z terenów objętych inwentaryzacją znane nam jest jedynie jedno przedstawienie (il. 196) Matki Boskiej Pocieszenia znajdujące się w kościele parafialnym św. Klemensa w Zakrzewie¹⁰. Altaria kaplicy bractwa Pocieszenia N.M.P. przy kościele w Zakrzewie została erygowana 19 kwietnia 1752 roku¹¹. Z tego samego okresu pochodzi zachowany obraz pełniący rolę feretronu. Przedstawienie posiada charakterystyczną kompozycję dwustrefową. W jego górnej części została ukazana ubrana w antykizującą suknię z narzuconym na nią płaszczem Matka Boska z Dzieciątkiem siedząca na obłoku. W prawym gór-

więzów w pasku rzemiennym Przenajsświętszej Maryey Pocieszenia zawarta, Kraków 1717; — P. Geszka, *Źródło łask nieprzebrane odpustów od Świętej Stolicy Apostolskiej nadanych Arcybractwu Pocieszenia Najświętszej Maryi Panny*, Kraków 1766, s. 22. Dwa bractwa połączył w jedno generał augustianów o. Thadeus Perufinus. W roku 1575 Stolica Apostolska zgodziła się na zjednoczenie obu bractw.

⁶ Por. Uth, op. cit., w rozdziale 2 — Polska prowincja OO. Augustianów w wieku XVII (s. 115-138) i 3. Polska prowincja augustiańska w XVIII w. (s. 139-147), autor przeprowadza dokładną analizę historyczną polskiej prowincji augustianów; — *Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce t. 1. Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, pod red. L. Bienkowskiego, J. Kłoczkowskiego, Z. Sułowskiego, Lublin 1972, s. 186 n.

⁷ Kluziewicz, op. cit., brak paginacji.

⁸ Geszka, op. cit.

⁹ Ibidem, s. 136 n., omawiając sposoby nawiedzania ołtarzy w celu uzyskania odpustów autor wspomina o potrzebie istnienia brackiego ołtarza. W dalszej części dzieła znajdujemy jedynie uwagi na temat cudownych obrazów czczonych w kościołach augustiańskich: „prawie żadnego klasztoru na świecie nie masz, gdzieby cudownego lub łaskawego Jej obrazu nie było czego świadkiem jest y Polska Prowincja, zwłaszcza w cudownym obrazie krakowskim, warszawskim, wileńskim, wieluńskim etc.”, s. 346.

¹⁰ Dział Inwentaryzacji IS PAN. Nie jest wykluczone, że na terenie kraju znajdują się inne przedstawienia Matki Boskiej Pocieszenia, dotychczas nie zinwentaryzowane. Przedstawienia takie mogą pochodzić nie tylko z kościołów klasztornych OO. Augustianów Eremitów, lecz i z innych świątyń związanych z duchowością augustiańską, np. kanoników regularnych czy wręcz kościołów parafialnych.

¹¹ J. Nowacki, *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2. Poznań 1964, s. 636. Omawiając istniejące bractwa autor wspomina, że bractwo Pocieszenia N.M.P. istniało również w innych kościołach diecezji poznańskiej np. w Górze Duchownej, Zdzieżu, Grodziszczku (razem w 11 parafiach), s. 749.

nym rogu obrazu namalowano dwie uskrzydłone główki anielskie, natomiast w lewym rogu znajduje się postać aniołka trzymającego kartę z napisem ECCE SIGNUM SALUTIS (Oto znak zbawienia), słowami tradycyjnie związanymi z objawieniem się Matki Boskiej św. Szymonowi Stockowi i przekazaniem mu szkaplerza¹². Głowę Maryi i Dzieciątka zdobią dodane dwie metalowe korony. Dodatkowo korona Matki Boskiej została okolona gwiazdami. Również nad głowami św. Augustyna i św. Moniki znajdują się doczeplone metalowe nimby.

Poniżej Madonny, po prawej stronie, został przedstawiony klęczący na obłoku św. Augustyn, który zwraca wzrok w kierunku Matki Boskiej. Po przeciwległej stronie obrazu klęczy jego matka, św. Monika. Św. Augustyn został ukazany w stroju biskupim według ustalonej w sztuce europejskiej tradycji ikonograficznej¹³. Ubrany jest w sutannę, na którą nałożono białą komżę. Spod narzuconej na ramiona biskupiej kapy wystają końcówki paliusza. Obok nóg świętego znajduje się, cudownie unosząca się w powietrzu, mitra. Również jego twarz z charakterystyczną brodą nie odbiega od tradycyjnego kanonu przedstawień¹⁴. Zgodnie z ustaloną w XV wieku konwencją matka św. Augustyna ubrana jest w czarną, przepasaną paskiem suknię, a na głowę ma narzucony wdowi welon¹⁵.

W dolnej partii obrazu z płomieni wylaniają się nagie dusze czyścicowe, wznosząc oczy w górę oraz wyciągając ręce w kierunku Matki Boskiej. Element łączący wszystkie przedstawione na obrazie postacie stanowi niespotykanej długości pasek trzymany oburącz przez Dzieciątka. Maryja podtrzymuje pasek prawą ręką, równocześnie wskazując palcem na klęczącego poniżej św. Augustyna. Zarówno święty doktor Kościoła, jak i św. Monika lewą ręką wskazują na przebywające w płomieniach postacie, prawą trzymając pasek, który spływa w dół, w kierunku dusz czyścicowych. Dwie z nich ujmują go w złożone w modlitewnym geście dłonie, podczas gdy inne nagie postacie wyciągają ręce, aby schwycić cudowny dar.

Nieprzypadkowo na obrazie z Zakrzewa został przedstawiony patron i założyciel zakonu augustiańskiego oraz najbardziej czczona przez zgromadzenie święta — matka św. Augustyna. Często w ikonografii chrześcijańskiej ukazywano wspólnie pobożną matkę i jej świętego syna. Św. Monika towarzyszy św. Augustynowi w scenach przedstawiających poszczególne epizody z jego życia: prowadzi go do szkoły w Tagaste, żegna się ze swym synem przed jego morską podróżą, obecna jest w momencie chrztu świętego przez św. Ambrożego¹⁶. Przedstawienie z Zakrzewa posiada swoje odpowiedniki tematyczne w sztuce europejskiej. Pasek Matki Boskiej cieszył się szczególną czcią w Hiszpanii, gdzie obchodzono święto *Depositio Zonae Beatae Mariae Virginis*¹⁷ i gdzie działalność swą rozwinęły oba bractwa augustiańskie¹⁸. Anoni-

¹² Por.: Rozdział 2.3.

¹³ L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, t. 3. *Iconographie des saints*, cz. 1, Paris 1957, s. 150; — J. Braun, *Tracht und Attribute der Heiligen in der Deutschen Kunst*, Stuttgart 1943, szp. 108.

¹⁴ K. Bartoszewski, *Aurelius Augustinus*, 11. W ikonografii, w: *Encyklopedia Katolicka* pod red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, t. 1, Lublin 1973, szp. 1113.

¹⁵ Réau, op. cit., t. 3, cz. 2, s. 961; — K. Kunze, *Monika von Tagaste (von Ostia)* w: *LChI*, pod red. E. Kirschbauma, t. 8, 1976, szp. 22; — K. Künstle, *Iconographie der Christlichen Kunst*, t. 2 *Iconographie der Heiligen*, Freiburg im Breisgau 1926, s. 454; — Braun, op. cit., szp. 540.

¹⁶ Réau, op. cit., t. 3, cz. 1, s. 152 n.; — *Ibidem*, t. 3, cz. 2, s. 961.

¹⁷ M. Trens, *Maria. Iconografía de la Virgen en el arte español*, Madrid 1946, s. 93 n.

¹⁸ *Ibidem*, s. 95; — Réau, op. cit., t. 3, cz. 1, s. 155.

mowa rycina hiszpańska z XVIII wieku przedstawia Matkę Boską z Dzieciątkiem ofiarującą pasek św. Augustynowi przedstawionemu w stroju zakonnym i św. Monice¹⁹. Scena przekazania paska św. Monice znana jest również w sztuce włoskiej i francuskiej²⁰. Jako atrybut paska wszedł na stałe do ikonografii świętej matki Augustyna. Na rycinie Kartariusza²¹ ukazana w typie Mater Misericordiae, jako założycielka zakonu augustianek, św. Monika w obu rękach trzyma paski.

Przedstawiona na obrazie z Zakrzewa scena przekazania paska świętemu, nawiązuje do opisu objawienia się Matki Boskiej św. Monice. Ze słynnym objawieniem związana jest geneza stroju augustianów, jak i tradycyjny ubiór św. Moniki. O wizji tej wspomina w trzecim rozdziale zatytułowanym „Jako i kiedy S. Arcybactwo paska rzemieennego ustanowione” ks. Piotr Geszka. Według tradycji zakonnej św. Monika po śmierci swego męża patrycjusza prosiła Matkę Boską o objawienie ubioru w jakim Ona sama chodziła po śmierci swego Syna Jezusa. Jak podaje autor *Źródła łask nieprzebranych*: „w czym matka wszelkiedy pociechy Najśw. Marya Panna wysłuchawszy Monikę S. pokazała się iey w długiej czarnej szacie, rzemieennym pasem przepasana, temi mówiąc słowy: Przyjajże córko! Prośba twoja iest wysłuchana; a uważay mnie dobrze: albowiem to iest ubior, któregom zażywała na świecie kiedy niezbożni żydzi mego najmilszego Syna ukrzyżowali; więc jeżeli mnie chcesz naśladować, podobnego ubioru zażyway”²². Zarówno św. Monika, jak i jej córki święta Perpetua, Felicyna i Bazyliska zaczęły naśladować ubiór Matki Boskiej²³. Podobnie syn św. Moniki św. Augustyn „przyjąwszy chrzest S. z rąk S. Ambrożego Arcy-Biskupa Mediolanu (...) nowym ubiorem to iest: zakonnym czarnym habitem y rzemieennym od s. Symplicyana Zakonnika podanym pasem, był przepasany”²⁴. O słynnej wizji wspomina również w swym dziele wydanym w 1717 roku Anastazy Kluziewicz. Podkreślając maryjny charakter cudownego daru w słowach „ta albowiem paska rzemieennego stała się autorką y inwentorką, bo na pamiątkę śmierci syna swojego czarny rzemieenny na swoich wnętrzościach nosiła pasek”, autor w kolejnym zdaniu stwierdza „ale nie mniej nieustanną powinnyśmy wdzięczność Wielkiej Wielkiego Augustyna Matce Monice S. która ten od Przenajświętszej Maryi dla nas wyczerpnęła sekret, iakim Przenajświętsza Marya po śmierci Syna swojego nosiła się stroiem”²⁵. W tym samym dziele zarówno św. Augustyn, jak i św. Monika występują jako patroni bractwa. W cyklu siedmiu nauk, rozdzielonych na poszczególne dni tygodnia, hymn i modlitwa do św. Augustyna kończy przeznaczoną na niedzielę „rozwałę pierwszego więzu w pasku rzemieennym zawartego na skrępowanie pychy służącą”. Natomiast hymn i modlitwa do

¹⁹ Trens, op. cit., s. 95.

²⁰ Kunze, op. cit., szp. 23, autor wymienia obraz F. Solimena znajdujący się w kościele Santa Maria Eziciaca a Forcella w Neapolu przedstawiający Maryję ofiarującą pasek św. Monice; — E. Mâle, *L'art religieux de la fin du XVIe siècle du XVIIe siècle et du XVIIIe siècle. Etude sur l'iconographie après le Concile de Trente. Italie—France—Espagne—Flandres*, Paris 1972, s. 456. Przykłady przedstawień Matki Boskiej ofiarującej pasek św. Augustynowi i św. Monice istniały w kościele augustianów w Paryżu. Temat ten spotykamy na rycinach ilustrujących francuskie brackie druki ulotne.

²¹ J. P. Courcelle, *Iconographie du saint Augustin. Les cycles du XVIe et du XVIIe siècle*. Paris 1972, s. 25; z cyklu czterech rycin z końca XVI wieku wykonanych przez rytownika Cartaro czynnego w Rzymie w latach 1560 - 1580.

²² Geszka, op. cit., s. 19 n.

²³ Ibidem, s. 20.

²⁴ Ibidem, s. 21.

²⁵ Kluziewicz, op. cit., rozdział 1 — O pierwszym początku paska rzemieennego pod tytułem Pocieszenia Przenajświętszej Maryi.

św. Moniki łączy się naukami poniedziałkowymi piętnującymi grzech łakomstwa²⁶.

Ze sceną przekazania paska św. Monice łączono również postać św. Mikołaja z Tolentynu. Na obrazie pochodzącym z kościoła klasztornego w Kodni²⁷, niedaleko Berdyczowa w diecezji żytomierskiej, obok św. Moniki i św. Augustyna został przedstawiony ten jeden z popularniejszych świętych zakonu augustiańskiego. Otoczona uskrzydłonymi główkami anielskimi, wyłaniająca się z obłoków Matka Boska wskazuje ręką na klęczącego w dolnym lewym rogu obrazu św. Mikołaja, podczas gdy Dzieciątko wręcza pasek św. Monice. Ponad św. Mikołajem znajduje się postać św. Augustyna w tradycyjnym stroju pontyfikalnym. Święty doktor Kościoła trzyma w prawej ręce gorące serce. Płonące bądź przebite strzałą serce stanowi aluzję do treści Wyznań św. Augustyna — *cor caritate divina sagittatum*²⁸ (serce przeszyte strzałą Miłości Bożej). W tradycji ikonograficznej symbolizuje tęsknotę za Bogiem i za prawdą, oznacza także śmierć poprzez poświęcenie się dla bliźnich²⁹. Jest to główny atrybut św. Augustyna. Św. Mikołaj z Tolentynu³⁰ klęczący ze złożonymi w modlitewnym geście dłońmi, przedstawiony został w czarnym habicie augustiańskim przepasanym paskiem. U jego stóp leży gałązka lilii — symbol czystości. Na obrazie z Kodni święty ukazany został zgodnie z tradycją jako młody, nie posiadający zarostu mężczyzna³¹.

Osoba św. Mikołaja z Tolentynu łączy się z początkami bractwa Pocieszenia N.M.P. Wspominają o nim w swych książkach zarówno Piotr Geszka³², jak i Anastazy Kluziewicz³³. Autor *Mocy nierozzerwalnej* łączy z uroczystością kanonizacji świętego pierwsze rozdawanie poświęconych pasków augustiańskich osobom świeckim. W tym samym dziele św. Mikołaj z Tolentynu wymieniony jest jako jeden z głównych orędowników bractwa. Hymn i modlitwa do św. Mikołaja z Tolentynu złożone zostały z pobożnymi naukami zawartymi w rozdziale „Rozwaga trzeciego więzu na skrępowanie grzechu nieczystości”. Poprzez pośrednictwo świętego proszono o łaskę wstrzeźliwości³⁴. Za patronów bractwa uznawano również świętych Jana z Facundo, Tomasza z Villanuova, Wilhelma oraz błogosławionego Ezajasza Bonera. Także osoby tych

²⁶ Ibidem; Geszka, op. cit., s. 242 i s. 266, również łączy w swoim dziele modlitwy do św. Augustyna i św. Moniki z „duchownymi uwagami” przeznaczonymi na kolejne dni tygodnia.

²⁷ Uth, op. cit., s. 136 n. Pierwsza fundacja kościoła OO. Augustianów Eremitów w Kodni pochodzi od Krzysztofa Tyszkiewicza z 1646 roku. Sto lat później w roku 1767 kościół i klasztor wznosił Józef Głębocki; — Por.: A. Fridrich, *Historie cudownych obrazów N.M.P. w Polsce*, t. 4, Kraków 1911, s. 307 n., chodzi o obraz Matki Boskiej umieszczony w wielkim ołtarzu (il. na s. 309).

²⁸ Bartoszewski, op. cit., szp. 1113.

²⁹ E. Sauser, *Augustinus von Hippo*, w: LChI, pod red. E. Kirschbauma, T. 5, 1975, szp. 283; autor wymienia fragmenty dzieł św. Augustyna odnoszące się do atrybutu serca; — Mâle, op. cit., s. 458.

³⁰ Réau, op. cit., t. 3, cz. 2, s. 989 n.; — G. Hartwagner, *Nikolaus von Tolentino*, w: LChI, pod red. E. Kirschbauma, t. 8, 1976, szp. 59-61; — Kunstle, op. cit., t. 2, s. 465; Braun, op. cit., szp. 553.

³¹ Hartwagner, op. cit., szp. 59.

³² Geszka, op. cit., s. 23; wymienia go wśród czterech głównych patronów bractwa obok Matki Boskiej, św. Augustyna i św. Moniki. Modlitwom i duchownym uwagom przeznaczonym na poniedziałek towarzyszy tekst litanii do św. Mikołaja z Tolentynu, s. 227.

³³ Kluziewicz, op. cit., rozdział 2. Jakim sposobem ten pasek dostał się do udziału ludziom?

³⁴ Ibidem; św. Mikołaj był również patronem umierających i orędownikiem dusz czyśćcowych; z postacią świętego związana jest legenda o Mszy Świętej odprawionej na prośbę dusz w czyśćcu pokutujących. Por.: Réau, op. cit., t. 3, cz. 2, s. 989; — Hartwagner, op. cit., szp. 61; — Mâle, op. cit., s. 463.

świętych połączono z kolejnymi pobożnymi rozważaniami przeznaczonymi na dalsze dni tygodnia³⁵.

Ukazując genezę bractwa Matki Boskiej Pocieszenia, autorzy osiemnastowiecznych dzieł religijnych sięgali do wcześniejszej tradycji biblijnej. W swej argumentacji ks. Piotr Geszka powoływał się na opisy ubioru Adama i Ewy zawarte w *Księdze Rodzaju*. Autor *Źródła łask nieprzebranych* podaje: „tak ich Bóg podobnemi rzemiennemi pasami przepasał, do wielce potrzebney y zbawiennej pokuty, tym przepasaniami upominając. Jako się i potym żarliwi słudzy Boscy, wszyscy nabożni Potomkowie zawsze o to starali, żeby pamiątkę pierwszych rodziców ubioru, w noszeniu takiego paska wyrażać”³⁶. Ze starą pobożną tradycją noszenia paska łączono postacie proroka Eliasza, św. Jana Chrzciciela, jak i samego Jezusa Chrystusa, powołując się na słowa zawarte w Ewangelii św. Łukasza: „Niech będą przepasane biodra wasze” (Łk 12,35)³⁷. Według legendy pasek nosiła również Matka Boska. W swym dziele Anstazy Kluziewicz przytacza znane z literatury apokryficznej objawienie się Maryi po swym Wniebowzięciu, św. Tomaszowi i podarowanie mu paska od sukni³⁸.

Według autorów pobożnych podręczników z XVIII wieku do bractwa Matki Boskiej Pocieszenia mogły należeć osoby „wszelkiego stanu i kondycji obojga płci”³⁹. Pasek bronił duszy i ciała wiernego od siedmiu grzechów głównych, był widzialnym znakiem miłości sług Matki Boskiej, ulubionym sposobem, poprzez który Madonna dokonywała cudów. Nie tylko pomagał w położeniu i w chorobie, bronił od nieprzyjaciół, czartów i czarów, ale również uwalniał więźniów z kajdan i łańcuchów⁴⁰. Wszystkie te łaski i przywileje dotyczyły ludzi żyjących, zapisanych do bractwa.

Cudowna moc paska rozciągała się również na dusze cierpiące w czyśćcu. Przedstawione na obrazie z Zakrzewa dusze czyśccowe trzymające pasek stanowią przykład plastycznej ilustracji tych przekonań. Przekazywany św. Augustynowi i św. Monice pasek staje się łącznikiem pomiędzy Kościołem tryumfującym, który uosobiają Madonna i święci a Kościołem cierpiącym czyli znajdującymi się w czyśćcu duszami. Charakter cudownego daru Matki Boskiej dodatkowo podkreśla trzymany przez aniołka napis ECCE SIGNUM SALUTIS. W tym wypadku enklawa semantyczna w postaci łacińskiej inskrypcji, ma na celu ułatwienie osobom, dla których płótno było przeznaczone, właściwej interpretacji przedstawienia⁴¹. Członkowie bractwa — będący odbiorcami obrazu stanowią tę trzecią grupę — Kościoła walczącego — aktywnie uczestniczącą w życiu chrześcijańskim. Przedstawienie dusz czyśccowych trzymających pasek nie tylko przypominało o przywilejach brackich, które mogą się stać ich udziałem po śmierci, lecz także unaoczniało potrzebę nieustannej modlitwy za dusze w czyśćcu cierpiące. Specjalną formę pomocy stanowiły odpusty i przy-

³⁵ Kluziewicz, op. cit.; Rozwaga czwartego więzu na skrępowanie gniewu służąca — hymn i modlitwa do św. Iana à Facundo, Rozwaga piątego więzu na skrępowanie zazdrości służąca — hymn i modlitwa do św. Tomasza à Villanuova, Rozwaga szóstego więzu na skrępowanie obżarstwa służąca — hymn i modlitwa do św. Gwilhelma, Rozwaga siódmego więzu na skrępowanie lenistwa służąca — hymn i modlitwa do bł. Eza-jasza Bonera.

³⁶ Geszka, op. cit., s. 3.

³⁷ Ibidem, s. 3 n.; — Cytat według *Biblii Tysiąclecia* „Niech będą przepasane biodra Wasze i zapalone pochodnie” (Łk 12,35).

³⁸ Kluziewicz, op. cyt., rozdział 4. Co za godność jest paska tego?

³⁹ Ibidem, rozdział 6. Które osoby mogą byćd przyjęte do tego S. Bractwa y z jaką dyspozycją.

⁴⁰ Geszka, op. cit., s. 82-85.

⁴¹ M. Wallis, *Sztuki i znaki. Pisma semiotyczne*, Warszawa 1983, s. 193. Termin „enklawa semantyczna” został tu użyty w znaczeniu, jakie nadał mu autor artykułu *Napisy w obrazach*.

wileje udzielone bractwu przez kolejnych papieży — Grzegorza XIII, XIV i XV⁴². O obowiązkach członków bractwa wobec dusz w czyśćcu pokutujących przypomina autor *Źródła łask nieprzebranych* pisząc: „także y dusze w czyśćcowych ięzące pożarach na swą pociechę y wybawienie przez was, niech wszelkich odpustów temu S. Arcybr. pozwolonych odbierają uczestnictwo; a one dostawszy się do nieba, za to dzieło miłosierdzia, nieustanne Boskiego Maiestatu nadgródzą intercessyą”⁴³. Do tej problematyki autor powraca w dalszej części swej książki, odpowiadając na pytanie „Czy odpusty duszom w czyśćcu zostającym pożyteczniey mogą bydź darowane a niżeli sobie zatrzymane?” — stwierdza że: „pożyteczniey to uczyni prawowierny; gdyż zasługa takiego dzieła ku duszom czyśćcowym miłości, iest wielka, oraz że podobny uczynek miłości też dusze, iako przyjaciele boscy, dostawszy się do Nieba nieustanną zawdzięczać zwykły intercessyą”⁴⁴.

Oczywiście niemożliwe jest wskazanie bezpośredniego oddziaływania słowa pisanego na analizowane powyżej przedstawienie. Nie należy przyjmować przytoczonych tekstów jako źródeł wizerunku malarskiego. Możemy raczej mówić tu o pośredniej analogii dwóch różnych systemów komunikacji — formy pisanej i obrazu. Nie zapominając o ulotnym słowie mówionym, składającym się na działalność kaznodziejską, mamy tu do czynienia ze związkiem kultury słowa wygłaszanego i pisanego a przedstawieniem plastycznym. W tym ujęciu analogia pomiędzy obrazami opisanymi w kazaniach czy książkach a treścią przedstawienia namalowanego na płótnie staje się zrozumiała.

⁴² Kluziewicz, op. cit., rozdział 2. Jakim sposobem ten pasek dostał się do udziału ludziom?

⁴³ Geszka, op. cit., tekst przed paginacją.

⁴⁴ Ibidem, s. 122 n.